

yük bir kısmı Türk asıllı emirlerden bir zümre Şâhruh'u yeniden hükümdar ilân ettiler (Rebîülevvel 1163/Şubat 1750). Şah Süleyman'ın hükümdarlığı kırk gün sürmüştü. Fakat Şâhruh'un gözleri tahttan indirildikten sonra kör edildiği ve yetişkin oğlu da olmadığı için Meşhed, Arap Alemşah'ın eline düştü (1164-1166/1751-1753). Ardından Afgan Hükümdarı Ahmed Han Dürrânî'nin saldırısına uğradı (1753-1755). Ahmed Şah 1183'te (1769-70) yeniden şehir önünde göründü ise de Meşhed, henüz delikanlılık çağının eşliğinde bulunan Şâhruh'un büyük oğlu Nasrullah Mirza tarafından kahramanca müdafaa edildi. Neticede iki taraf arasında barış yapıldı ve Ahmed Şah yanında Şâhruh'un oğullarından Yezdân Şah olduğu halde Kandeher'a gitti (Haziran 1770). Aslında Nasrullah Mirza da aile mensuplarının çoğu gibi siyasî zekâdan mahrum idi; Horasan'daki emirlere kendisini saydıramadığı gibi, babası tarafından da sevilmiyordu. Bu yüzden Kerim Han'a sığınmak ve orada altı yıl yaşamak zorunda kaldı. Sonra Meşhed'e döndü ve şehri 1198 (1784) yılına kadar idare etti. Fakat XVIII. yüzyılın ikinci yarısına ait İran kaynaklarının kıfayetsizliğinden Nasrullah Mirza'nın ne zaman ve nasıl öldüğü bilinmiyor. Şehir daha sonra sultan unvanını taşıyan Nasrullah Mirza'nın kardeşi Nâdir tarafından idare edildi. Nâdir Sultan'ın hükümdarlığı 1210 (1796) yılına kadar sürdü; babası Şâhruh da hayatta idi. İran'ın pek büyük bir kısmını idaresi altına almış bulunan Kaçar Ağa Muhammed Şah 1210'da (1796) Meşhed önünde göründü ve yanında bazı oğulları ile ulemâ, fuzalâ ve sâdâ olduğu halde Şâhruh tarafından karşılandı. Ağa Muhammed Şah, Şâhruh'a oğulları ve torunları ile Mâzenderan'da oturma emrini verdi, ancak Şâhruh Mâzenderan'a giderken yolda vefat etti (1210/1796). Nâdir Sultan ise yakınları ile Herat'a sığınmıştı; Ağa Muhammed Şah'ın ölümünden (1797) faydalanıp bir müddet Meşhed'e hâkim oldu. Hatta Feth Ali Şah tarafından gönderilen Kaçar kumandanı Muhammed Hüseyin Han'a karşı şehri müdafaaya kalkıştı ise de başaramadı, yakalanıp Abbas ve İbrâhim adlı oğulları ile birlikte hayatına son verildi (Şubat 1804); Tahmasb Mirza, Muhibb-i Ali Mirza ve Hâlik Virdi Mirza'ların gözlerine mil çekildi, Rızâ Kulı Mirza ile Mustafa Kulı Mirza da Fars'a götürülüp orada ikamete mecbur edildiler. Böylece Avşar hânedanının tarihi hayatı sona ermiş oldu. Hânedanın bu hazin âkubetini biz-

zat kendi mensuplarının hazırlamış oldukları şüphesizdir. Nâdir Şah'tan sonra Avşarlılar arasından yüksek kumandanlık vasıflarını haiz bir kimse çıkmadığı gibi dirayetli bir hükümdar da yetişmedi. Avşarlılar İran tarihindeki mevkilleri, sadece Nâdir Şah'ın büyük siyasî başarılarını münhasır kalmıştır.

Avşarlılar'dan Nâdir Şah ile yeğenleri Ali ve İbrâhim şahlar ve torunu Şâhruh sikke kestirmişlerdir. Avşar hükümdarlarına ait bazı resmî vesikalar olduğu bilinmekte ise de bunlardan pek azı neşredilmiştir.

BİBLİYOGRAFYA :

Cemal Türâbî-i Tabâtabâî, *Sikkehâ-yı Şâhân-ı İslâmî-i İran*, Tebriz 1350 hş., s. 245-269; a.mlf., *Resmü'l-hatt-ı Uygûr ve Seyrî der Sikke-şinâsî*, Tebriz 1351 hş., s. 27-28, 72-73; Lutf Ali Beg, *Âteskede* (nşr. Seyyid Cafer Şehîdî), Tahrân 1337 hş., s. 14-17; Hidâyet, *Ravza-tü's-şafâ* VIII; Mirza Muhammed Sâdik, *Târîh-i Gitt-gûşâ* (nşr. Saîd Nefîsî), Tahrân 1317 hş., s. 5-16, 32-34; Muhammed Emîn Gülistâne, *Mücmelü't-tevârîh* (nşr. M. Rezevî), Tahrân 1320 hş., tür.yer.; Halîl-i Mar'âşî, *Mecmâ'ü't-tevârîh* (nşr. Abbas İkbâl), Tahrân 1328 hş., s. 84-141; Mirza Mehdî Han, *Cihângüşâ-yı Nâdirî* (nşr. S. A. Envâr), Tahrân 1341 hş.; L. Lockhart, *Nâdir Shah, A Critical Study Based Mainly Upon Contemporary Sources*, London 1938; a.mlf., *The Fall of the Safavid Dynasty and the Afghan Occupation of Persia*, Cambridge 1958; Mehdî Bâmdâd, *Âşâr-ı Târîhî-yi Kelât ve Serahsî*, Tahrân 1333 hş.; N. Felsefi, *Çigûne Nâdir Kûlî Nâdir Şâh Şud, Çend Makâle-i Târîhî ve Edebi*, Tahrân 1342 hş., s. 157-190; *Yekşad u Pencâh Sened-i Târîhî, ez Celâyir tâ Pehlevî* (nşr. Cihangir Kâim-makâmî), Tahrân 1348 hş., s. 97; M. Hâşim Âsaf, *Rüstemü't-tevârîh*, Tahrân 1348 hş., tür.yer.; M. Hasan İ'timâdüssaltana, *Sadrü't-tevârîh*, Tahrân 1357 hş., s. 13-14, 17-18, 30, 35, 39, 106-107, 199-200; J. R. Perry, "Afsharids", *Elr.*, I, 587-589.

FARUK SÜMER

AVUKAT

Hukukî anlaşmazlıkların çözümünde kişilere yardım eden ve onları mahkemede savunan kimse, vekil.

İslâm hukuk literatüründe avukatın bugün ifade ettiği anlamı karşılayacak bir kelimeye rastlanmaz. Daha geniş mânaya gelen vekil terimi avukatın ifade ettiği anlamı da içine almaktadır. Nitekim İslâm hukuk tarihinde mahkemelerde şahıslar adına davaya iştirak eden kimselere vekil adı verilmiştir.

İslâm adliye teşkilâtında avukatların var olup olmadığı tartışılmıştır. Amedroz İslâm hukukunda avukatlığın bulunmadığını ileri sürerken (*JRAS*, s. 668) Pröbster bunun aksini savunmaktadır (*Islamica*,

V, s. 545 vd.). İslâm adliye teşkilâtı tarihi üzerinde araştırmalar yapan Tyan, Batı hukukuna Roma hukukundan geçmiş olan baro teşkilâtının ve bu teşkilâta bağlı avukatların İslâm hukuk tarihinde mevcut olmadığını söylemekte ve bu yönüyle Amedroz'un fikirlerine katılmakta ise de müessesenin bütünü bakımından Pröbster'in fikirlerini benimsemekte ve İslâm adliye teşkilâtında bir vekiller sınıfının varlığını kabul etmektedir (*L'Histoire de l'organisation judiciaire en pays d'Islam*, s. 262). Türk hukukçularından Sabri Şakir Ansay, Tyan'a benzer bir görüşü benimsemekte (*Hukuk Tarihinde İslam Hukuku*, s. 299), Coşkun Üçok ise avukatların bütün vasıflarını haiz olmasalar bile mahkeme önünde tarafların menfaatlerini savunan ve bugün avukatların yaptığı vazifeleri yapan kimselerin var olduğunu ve bunların taraflarca daha çok hukuk bilgisi olan kimselerden seçildiklerini belirtmektedir (*Sabri Şakir Ansay'ın Hattırasına Armağan*, s. 86).

Tarihî gerçekler dikkate alınacak olursa İslâm adliye teşkilâtında avukatlığın bulunmadığını söylemek mümkün değildir. Tyan'ın da belirttiği gibi belirli bir teşkilâta bağlı avukatlar mevcut değilse de mahkemelerde kişileri temsil edip savunan vekillerin varlığı inkâr edilemez. Nitekim ünlü fakih Serahsî, Resûlullah devrinden beri mahkemelerde vekillerin müvekkillerinin davalarını takip ettiklerini belirtmektedir. Hz. Peygamber'e getirilen bir nafaka davasında taraflardan birisini vekili temsil etmekteydi (Serahsî, XIX, 2, 4). Beyhaki de Resûlullah'ın bir cinayet davasında öldürülenin vârisleri adına vekilini dinlediğini nakleder (*es-Sünenü'l-kübrâ*, VI, 81). Bu konuda kaynaklarda İslâm'ın ilk devirlerine ait başka örnekler de vardır. Hz. Ali'nin genellikle mahkemeye bizzat gitmediği, yerine vekil tayin ettiği bilinmektedir. Öncele ri Akil b. Ebû Tâlib, o ihtiyarlayınca Abdullah b. Ca'fer Hz. Ali'nin vekilleri idiler (Beyhaki, VI, 81; Serahsî, XIX, 3). Talha b. Ubeydullah (veya Abdullah) ile olan bir arazi davasında Hz. Ali'yi Halife Osman b. Affân'ın huzurunda Abdullah b. Ca'fer'in temsil ettiği kaynaklarda belirtilmektedir (Serahsî, XIX, 3; Kettânî, I, 279). Sonraki dönemlerde vekillerin mahkemelerde müvekkillerini temsil etmelerinin genelleşmiş bir uygulama olarak devam ettiği görülmektedir. İbn Ferhûn hicrî II. (VIII.) asırda Basra'da mahkeme kapısında faaliyette bulunan vekillerden bahsetmektedir (*Tebşiratü'l-hükkâm*, I, 38).

Mahkeme kapısında çalışan vekillerin varlığına İbn Hacer'in bir kaydında da rastlanmaktadır (Tyan, s. 273). XII ve XIV. asırlarda verilmiş olan kadı beratlarında kadıların vekillere karşı takinacakları tavrılara dair ibareler bulunmaktadır. Bu ibarelerde mahkemeyi yanıltmaya çalışan vekillere karşı kadılar uyarılmaktadır (Kalkaşendî, XI, 197, 413; XII, 52; Tyan, s. 272). Müftülerin vekillere fetva verirken onların hakkı saptırmalarına karşı dikkatli olmalarına dair ikazlara da kaynaklarda rastlanmaktadır (Tyan, s. 273). Şeyzerî de *hisbe** teşkilâtına dair eserinde, adaletin tevzii konusunda vekillerin oynadığı rollerden olumsuz bir şekilde bahsetmektedir (*Nihâyetü'r-rütbe*, s. 115). Bütün bunlar bugün avukatların gördüğü vazifelerin önemli bir kısmını yapmış olan vekillerin İslâm adliye teşkilâtları tarihinde mevcut olduğunu ortaya koymaktadır. Yalnız bu vekiller Batı'daki avukatlar kadar teşkilâtlanmış değillerdi. Meselâ baro teşkilâtları olmadığı gibi özel büroları da yoktu; müvekkilleriyle daha çok mahkeme kapısında buluşmakta ve anlaşılmaktaydılar. Ayrıca hukukçu olmaları veya belli bir belgeye sahip bulunmaları şartı da yoktu. Bununla beraber dava sahipleri çok defa hukuk kültürü olan kimseleri vekil olarak seçmeye itina göstermekteydiler.

İslâm hukukunda, ceza davalarının bir kısmı hariç (meselâ *hudûd**), her çeşit dava için vekil tayin edilebileceği kabul edilmiştir. Hukuk davalarında müvekkilin mahkemede hazır bulunması şart olmadığı halde ceza davalarında vekille birlikte onun da hazır bulunması şarttır. Müşteri ile vekil arasındaki ilişkinin umumi vekâlet münasebetleri çerçevesinde mütalaa edilebilir. Genel kural bu olmakla birlikte mahkemedeki vekâlet (husumete vekâlet), belirli yönleriyle özellik arz etmektedir. Ebû Hanîfe'ye göre ihtiyar, hasta ve yolcular müstesna diğer şahısların tayin edecekleri vekillerin kabulü hasmın rızasına bağlıdır. Çünkü ihtiyar, hasta ve yolcunun mahkemede hazır bulunmasını şart koştukları onları güç durumda bırakır. Bu ise, "Allah size dinde bir zorluk kılmadı" (el-Hac 22/78) âyetiyle bağdaşmaz. Diğer şahısların vekil tayinlerinin hasmın rızasına bağlanması, bu konuda vekil tayininin ortak bir hak sayılmasından ileri gelmektedir. Zira insanlar diğer konularda olduğu gibi haklarını savunma konusunda da farklı kabiliyetlere sahiptir. Hz. Peygamber, anlaşmazlıklarını kendisine ge-

tirenleri kabiliyet ve ustalıklarını kullanarak haksızlığa yol açmaktan menetmiştir (bk. Müslim, "Akzîye", 4, 5, 6). Böyle bir durumda karşı tarafın zarar görmemesi için mahkemede vekil tayin etme hususu hasmın rızasına bağlanmıştır. Ebû Yûsuf, Muhammed ve Şâfiî ise vekâletin kabulü için hasmın rızasını şart koşmazlar. Çünkü bunlara göre vekil tayin etme yalnız müvekkile ait bir haktır, başkasını ilgilendirmez. Müvekkil bu hakkını her konuda olduğu gibi davada vekâlet hususunda da karşı tarafın rızasını almadan kullanabilir. *Mecelle* de bu görüşü kabul etmiştir (md. 1516). Sonraki devir hukukçuları içerisinde vekâletin geçerliliğini hâkimin kabulüne bağlayanlar da vardır.

Aynı dava için birden fazla kişiye vekâlet verilebilir. Vekâletin hangi konuları içine aldığı ve vekilin yetkileri açıkça ifade edilmelidir. Aksi belirtilmemişse vekilin mahkemede müvekkili aleyhindeki ikrarı geçerlidir. Ne var ki müvekkil vekilini aleyhte ikrardan menedebilir (*Mecelle*, md. 1517, 1518).

Vekâletin mahkemede şahitlerle veya şartlarını haiz yazılı bir belge ile ispat edilmesi gerekir. Vekâlet, feshi kabil (gayri-lâzım) bir akiddir; vekil dilediği zaman istifa edebileceği gibi müvekkil de onu azledebilir. Yalnız bu istifa veya azil sebebiyle üçüncü şahıslar zarar görmemiş olmalıdır. Böyle bir zarar söz konusu olduğunda azil veya istifa geçerli sayılmaz (*Mecelle*, md. 1521, 1522). Vekilin müvekkil tarafından azledilmesi durumunda bu azil ancak vekile bildirildiği andan itibaren geçerlidir.

Müvekkille vekil arasındaki vekâlet ilişkisinin geçerli olabilmesi için her ikisinin de kendileri için gerekli ehliyet şartlarını haiz olmaları gerekir (geniş bilgi için bk. VEKÂLET).

Vekâlet karşılığında ücret istenebilir. Vekil, belirtilmişse bu ücreti, değilse raiyî ücreti (ecr-i misil) talep eder.

Vekâletin meşrû kabul edilmesinin sebebi, kişilerin bu müesseseye duydukları ihtiyacı gidermek ve gerçeğin ortaya çıkmasına yardımcı olmaktır. Haklı olmadığı halde kişiyi haklı çıkaran veya kişiye haktan fazlasını kazandıran bir vekâlet uygulaması İslâm hukuku bakımından meşrû değildir. Bir hadiste, "Bana ihtilâflarınızı getiriyorsunuz. Muhtemeldir ki bir kısmınız diğerine göre delillerini daha güzel ortaya koyabilir ve ben dinlediğime göre onun lehinde hük-

mederim. Bu şekilde kime kardeşinin bir parça hakkını alıp vermişsem almasın, zira ona ateşten bir parçayı vermişimdir" (Müslim, "Akzîye", 4; Tirmizî, "Ahkâm", 2; Nesâî, "Âdâbü'l-kuḍât", 13) buyrulmaktadır. Buradaki ikaz sadece davacı ve davalıyı değil onların vekillerini de ilgilendirmektedir. Bu bakımdan haksız bir davayı savunmak haram olduğu gibi bunun için avukat tutmak da haramdır.

BİBLİYOGRAFYA :

Müslim, "Akzîye", 4-6; Tirmizî, "Ahkâm", 2; Nesâî, "Âdâbü'l-kuḍât", 13; Beyhakî, *es-Süne-nü'l-kubrâ*, VI, 81; Vekî, *Aḥbârü'l-kuḍât* (nşr. Abdülazîz el-Merâgî), Kahire 1947-50, II, 112; Serahsî, *el-Mebsûṭ*, XVI, 86; XIX, 2-16; Kâsânî, *Bedâ'î*, VI, 21-37; Şeyzerî, *Nihâyetü'r-rütbe ft talebi'l-hisbe*, Kahire 1946, s. 115; İbn Kudâme, *el-Muğnî*, Kahire, ts., V, 87-148; Nüveyrî, *Nihâyetü'l-ereb*, Kahire 1923-85, IX, 135-136; İbn Ferhûn, *Tebsîratü'l-hükkâm*, Kahire 1301-1302, I, 38, 124-125; Kalkaşendî, *Şubḥu'l-a'sâ*, XI, 197, 413; XII, 52; Abdülhay el-Kettânî, *et-Te-râtibü'l-idâriyye*, I, 279; Aynî, *el-Binâye*, Beyrut 1400-1401/1980-81, VII, 269-273; İbnü'l-Hümâm, *Fethu'l-kadîr*, Kahire 1389/1970, VII, 499-515; *Mecelle*, md. 1516-1518, 1521, 1522; Sabri Şakir Ansay, *Hukuk Tarihinde İslam Hukuku*, Ankara 1958, s. 299; E. Tyan, *L'Histoire de l'organisation judiciaire en pays d'Islam*, Leiden 1960, s. 262-273; Coşkun Üçok, "Savcılıkların Avrupa Hukukunda Gelişmesi ve Türkiye'de Kuruluşu", *Sabri Şakir Ansay'ın Hatırasına Armağan*, Ankara 1964, s. 86; Bilmen, *Kamus*, VI, 319-320, 346-347, 368; H. F. Amedroz, "The Mazâlim Jurisdiction in the Ahkam Sultaniyya of Mawardi", *JRAS* (1911), s. 668; V. E. Pröbster, "Die Anwaltschaft im islamischen Recht", *Islamica*, V, Leipzig 1932, s. 545-555.

FAHRETTİN ATAR

AVUSTRALYA

Okyanusya kıtasında anakarayı oluşturan ada ve üzerinde yer alan ülke.

I. FİZİKİ ve BEŞERİ COĞRAFYA

II. TARİH

III. ÜLKEDE İSLÂMİYET

Tamamı güney yarım küresinde bulunan Avustralya, güneydoğu ucundaki Tasmanya adasıyla birlikte 10° - 43° güney enlemleri (York Burnu-Tasmanya'nın güneyi) ve 113°-153° doğu boylamları (Steep Point Burnu-Byron Burnu) arasında uzanır. Yaklaşık rakamlarla kuzey-güney doğrultusunda 3900 km. ve doğu-batı doğrultusunda 4500 km. boyutlarında olup bu ölçüsüyle dünyanın en büyük adası veya beşinci bağımsız kara parçası durumundadır.